

POMOGÁTS BÉLA

Végvári versek

Reményik Sándor halála után Voinovich Géza, a Magyar Tudományos Akadémia főtítkára, a Kisfaludy Társaság elnöke a következőkben emlékezett meg az eltávozott költőről a Pásztortűz című kolozsvári folyóiratban „A nagy összeomlás után, mikor Erdély felől már is alig tudott átrepülni az új határokon, időnként versek szállingóztak át hozzánk, új fájdalmaikról új hangon szólók. Korunk szégyenére, dugáru volt minden sor, lopva, csempészve szöktek át a fegyverrel őrzött sorompókon, melyeket barbár erőszak a szellem útjain is felállított. E költemények kézzől-kézre jártak Erdélyben. Ki tudja hány menekülni készülőnek állt útjába az elszánt lelkiismereti szó: Eredj, ha tudsz, – én itthon maradok. E hitvallás, ez intés megdobogtatta a szíveket a Királyhágón innen is, a ránk ömlő alvilági láva-folyamatban felidézte a pompeji örkatona emlékét, ki a sistergő tűzfolyóban megállott helyén. A versek lassan nevet is hoztak magukkal; Erdélyben is csak sügni lehetett, mégis elhallatszott idáig. Ismeretlen, új név volt, e versek tették ismertté Végvári nevét. Valóban, az elfoglalt végvár vitéze volt; versei a széttört magyar kard darabjai.”¹

Valóban, az akkor Végvári névvel az egész magyar nyelvterületet bejáró versek az erdélyi magyarság ezeréves történelmének egyik leginkább tragikus (talán a Mohácsot és Világost követő eseményeknél is nehezebben elviselhető) fordulatáról és ennek lelki következményeiről adtak lírai beszámolót. Az Osztrák–Magyar Monarchia háborús vereségét és összeomlását igen gyorsan követték az erdélyi események. A Budapesten kitört polgári demokratikus forradalom után a régi Magyarország peremvidékein nemzeti tanácsok alakultak, ezekre a vidékekre román, cseh és szerb katonai alakulatok vonultak be, bekövetkezett a történelmi ország felbomlásának korábban szinte senki által sem előrelátott folyamata. Október 12-én a Román Nemzeti Párt nagyváradi kiáltványa bejelentette, hogy nem ismeri el a magyar törvényhozást, november 1-jén megalakult a Román Nemzeti Tanács, november 13-án kudarccal végződtek a Károlyi Mihály vezette köztársasági kormány nemzetiségi miniszterének: Jászi Oszkárnak a román vezetőkkel folytatott aradi tárgyalásai, december 1-jén a Gyulafehérvárra összehívott román nemzeti gyűlés kimondta Erdély és a vele szomszédos magyar területek egyesülését Romániával, az esztendő Karácsonyán a Regátból érkező román csapatok megszállták Kolozsvárt, az 1920. június 4-én a Párizs melletti Trianon-palotában aláírt békeszerződés pedig, kielégítve a bukaresti kormány területi követeléseit, a nemzetközi jog értelmében is Romániához csatolta az erdélyi, bán-sági és partiumi területeket és velük közel kétmillió magyart.

Ez az életének korábbi kereteit elvesztő magyarság úgyszólván bénultan figyelte a történelmi sorsát meghatározó eseményeket. A háborús vereséget és a budapesti forradalmat követően csak szórványosan történtek kísérletek arra, hogy ez a mégiscsak tekintélyes létszámú (a román állam fennhatósága alá kerülő területek lakosságának egyharmadát

kitevő) magyarság szervezkedésbe kezdjen a magyar államiság fenntartása vagy legalább saját önkormányzatának létrehozása mellett. 1918. november 1-jén Apáthy István egyetemi tanár és függetlenségi politikus elnökletével Kolozsváron megalakult a Magyar Nemzeti Tanács Erdélyi Bizottsága, ugyancsak Kolozsváron alakult meg a Székely Nemzeti Tanács, a két testület Erdélyi Magyar–Székely Nemzeti Tanács néven december 17-én egyesült. Néhány nappal ezután, december 22-én Kolozsváron magyar nemzeti gyűlést hívtak össze, ez a gyulafehérvári román nemzeti gyűlés példáját követve önrendelkezési jogot követelt Erdély magyarsága számára is. Ekkor azonban a román hadsereg már Erdély fővárosának határában járt, Karácsony szentestéjén már havasalföldi román katonák járták a órát Mátyás király szobra körül.

Az erdélyi magyarságot, ezt el kell mondani, akkor valójában sorsára hagyta a budapesti kormányzat, igaz, a katonai összeomlás után, a forradalmi átalakulások hónapjaiban ennek a kormányzatnak vajmi kevés eszköze volt arra, hogy fegyveresen védelmébe vegye az idegen csapatok által megszállott területeket, néhány hónap múltán pedig a Tanácsköztársaság hadereje Szolnoknál döntő vereséget szenvedett a román hadseregtől. Az erdélyi magyarság ilyen módon teljesen magára maradt, ráadásul politikai szervezeteinek kialakítását, az új hatalom erőszakos túlkapásaival szemben kezdeményezett közösségi fellépését következetesen, időnként kíméletlenül megakadályozta a román közigazgatás és a román hadsereg. Az erdélyi magyarság politikai önszerveződése csak több hónappal a trianoni szerződés aláírása után, tehát egy véglegesnek tekinthető helyzetben vette kezdetét. Csak 1921-ben szerveződtek meg az erdélyi magyar pártok: 1921 júniusában Bánffy-hunyadon a Kós Károly neve által fémjelzett Erdélyi Magyar Néppárt, júliusban Kolozsváron a konzervatív köröket képviselő Magyar Szövetség, majd ennek betiltása után 1922 februárjában ugyancsak Kolozsváron a Magyar Nemzeti Párt, végül ugyanezen esztendő decemberében Kolozsváron a két párt egyesülésével létrejövő, később hosszú időn át gróf Bethlen György vezetésével működő Magyar Párt, amely a két világháború közötti időkhöz az erdélyi magyarság egyetlen számottevő politikai képviselőjeként tevékenykedett.

A váratlanul és brutálisan kisebbségi helyzetbe szorított és valójában felszámolásra (gyors asszimilációra vagy repatriálásra) ítélt erdélyi magyarságnak volt több mint két olyan esztendeje – 1918 októberétől 1921 januárjáig, tulajdonképpen Kós Károly, Paál Árpád és Zágoni István *Kiáltó szó* című röpiratának megjelenéséig – amidőn a politikai intézmények minden lehetőségétől megfosztva kellett megőriznie nemzeti identitását és megszerveznie közösségi önvédelmét. A két forradalom, az ellenforradalom és a trianoni diktátum terheit viselő és ezek alatt jóformán összeroppanó Magyarország semmiféle védelmet nem tudott adni ennek a magyarságnak, a háborúban győztes nagyhatalmakat, mindenekelőtt Franciaországot pedig, amely a 19. század második felében meggyöngyült kontinentális vezető szerepének visszaszerzésére törekedett, a legkevésbé sem érdekelték az erdélyi magyar kisebbség sérelmei.²

Ebben a súlyosan megalázó és kiszolgáltatott helyzetben valójában az irodalomra: költőkre, írókra, az irodalom intézményeire hárult a kisebbségi magyarság nemzeti identitásának fenntartása és kollektív önvédelmének megszervezése. Ahogyan maga Reményik Sándor mondotta híressé vált *Az egyetlen tett* című későbbi költeményében: „Mikor a lét pillérei inogtak / és mint a viasz, minden elhajolt, / Egyetlen ércnél szilárdabb valóság, / Egyetlen tett: a költő álma volt”. Irodalmi folyóiratok, mint a még 1916-ban indult kolozs-

vári Erdélyi Szemle, az 1919 nyarán beköszöntő nagyváradi Magyar Szó és Tavasz című folyóiratok, az 1919-es marosvásárhelyi Zord Idő, az 1920-as kolozsvári Napkelet és az 1921-től Kolozsváron megjelent Pásztortűz igyekeztek összefogni és képviselni az erdélyi magyar nemzeti közösséget. Ez utóbbi folyóiratnak volt egyik vezető költője és hosszú időn át szerkesztője Reményik Sándor

Éppen Reményik Végvári-verseiről beszélve a születőfélben lévő erdélyi magyar irodalomnak ezt a különleges helyzetét és küldetésstudatát jellemezte a költő első (és mindmáig egyetlen) monográfiája, Jancsó Elemér is, midőn *Reményik Sándor élete és költészete* című munkájában a következőket állapította meg: „Az ébredő erdélyi irodalom tartja meg ezekben a sötét években legjobban a reményét vesztett magyarság hitét és ennek a sorsvállaló irodalomnak már a hőskorában Reményik Sándor a mindenkitől elismert vezető. A „Fagyöngyök” halkszavú, magányosságot kedvelő lírikusa helyett megjelenik a hitében és lelkében megacélosodott, a közösségi lélekbe olvadást és azt minden fájdalomában és vágyakozásában legtökéletesebben kifejező Végvári. Eleinte titokban írja verseit, de ezek száz és ezer másolatban terjednek tova. Reménytelen és hontalan magyar családok titkos összejövetelein, zárt ablakok mögött, könnyes szemmel olvassák és adják tovább a vigasztalás ígét. A Végvári-versekben az egyedülálló, útkereső költő találkozik és kapcsolódik haláláig össze a magárahagyott, reményvesztett erdélyi magyarsággal. Végvári költészete a magányos költő és a magánossá vált nemzet találkozási és szent kézfogása az összeomlott országhatárok felett. A magyarság kezéből kiűtött fegyverek helyett a megbántott magyar lélek veszi át a létért folytatott küzdelmet, a katonák helyét az írók, a hadvezérek méltóságát pedig a nemzeti lélek vágyakozásait kifejező költők. A fegyverek birodalma helyén a lélek országa kezd kiépülni és a szent határaitól megfosztott magyarság ebben a lelki impériumban talál menedéket.”³

Annak az erdélyi magyar irodalomnak, amelynek felvirágzását és közösségi feladatvállalását a trianoni traumát követően nagyrészt a kisebbségi sorshelyzet kényszerítette ki, az első – az egész magyar nyelvterületen visszhangot keltő – dokumentuma Reményik Sándor Végvári álnéven, kezdetben Erdélyben kéziratos (gépiratos) formában, majd Budapesten kötetformában közreadott versei voltak. 1919-ben jelent meg a *Segitsetek! (Hangok a végekről)*, 1921-ben pedig a *Mindhalálíg* című versesfüzet, rövidesen ezután a két füzet anyagát egyesítő *Végvári versek* című kis kötet. (Közben 1920-ban Peter Jekel tolmácsolásában *Zu Hilfe!* címmel német nyelven is kiadták az első füzet verseit.) A költői álnevet rokona és barátja: Imre Sándor ajánlotta, hogy megkímélje Reményiket a megszálló hatóságok zaklatásaitól.

Egy ideig a magyarországi irodalmi élet sem tudta, hogy az álnév kit takar, Kosztolányi Dezső, aki *Végvári versei* címmel számolt be a Nyugat 1920-as évfolyamában a Budapesten is gyorsan népszerűséget szerzett költeményekről, még a szerző azonosításának hiányában méltatta az Erdélyből érkező fájdalmas üzenetet: „Nem tudjuk, ki lappang az álnév alatt, de bizonyos, hogy annak előtte nem olvastunk tőle verseket.”⁴

Pedig Reményik Sándor nem lehetett teljesen ismeretlen a verseket olvasó közönség vagy éppen az irodalomkritikusok körében, hiszen 1918-ban, még az összeomlás előtt megjelent első, *Fagyöngyök* című verseskötete, amelyet a Vasárnapi Újságban az igen nagy tekintélynek örvendő irodalomkritikus: Schöpflin Aladár ismertetett.⁵ Ez a verseskötet nagyjából az első világháborús esztendőik termését mutatja be (a költő első versei

1916-ban láttak napvilágot A Hét és az Új Idők hasábjain.) Az első kötet a századforduló impresszionista és szimbolista motívumokkal átszőtt későromantikus költészetének nyelvezetét használta, valójában azt a költői nyelvet, amely megelőzte a Nyugat költőinek stílári forradalmát. Az első versek vezető szólamát a magányosság érzése és a háborús kegyetlenség áldozatai iránt érzett részvét szabta meg, de már itt is feltűnt néhány olyan mozzanat, amely a későbbi Végvári-versek drámai élményvilágát előlegezte. Így az 1916-os első román támadás (erre reagált Ady Endre megrendítő költeménye: az *Ember az embertelenségben* is!) döbbenetes élményét kifejező *Hogy is volt?* című vers, amely jóval milítánsabb hangot ütött meg, mint a költő más háborús költeményei: „Haragtól, hőségtől áradjon most a táj, / A föld most mintha megvonaglana, / Most gázol át a szent határon / Az első ellenséges katona.”

A költőt a háború utolsó esztendejében már az Erdély jövődő végzete miatt érzett szorongás kínozza, ebben a tekintetben a sötét jóslatokkal fellépő Ady eszmetársa volt, hiszen 1918 őszéig vajmi kevesen gondoltak arra, hogy a háborús események megpecsételhetik a magyar Erdély sorsát. Ezeknek a keserű szorongásoknak a nyomán születtek a *Zászló a szélben* című költemény kiábrándultságot sugalló sorai: „A játszi szél a szöve-tembe kap: / Ma zászló – holnap rongydarab, / Ma még hatalom – holnap talán semmi / Milyen jó lesz a széltől megpihenni.” Ezek a szorongások írták a költővel a *Cassandra 1918* című vers (ez az 1925-ös *Egy eszme indul* című kötetben jelent meg) komor sejtelmektől terhes vallomását: „Leroskad Ilion. Ha kettévágtok: / Én egyebet akkor se szólhatok, / Csak a meztelen, véres igazságot. / Mit néztek úgy reám? / Vigasztaló ígét én nem tudok / Néktek, ti veszni rendelt seregek. / Én csak meghalni tudok veletek.”

Az erdélyi költő első verseskötetében már ott rejlik az a komor történelmi szorongás, amely a számára különben igazából mindig is idegennek maradó Ady Endre utolsó verseiből oly fájdalmasan ismerős. Csakhogy, amíg Ady egy általa mindenképpen kíváncsúnak tartott és sóvárogva várt forradalomtól remélte a sötét történelmi végzet elkerülését, Reményik Sándor nem bízott ebben a forradalomban: úgy gondolta, hogy egy forradalmi átalakulás (amellyel az 1917-es orosz forradalmak után sokan számoltak Magyarországon) elemésztheti az ország maradék erőit, és utat nyithat az összeomlás előtt. Ez a vélekedés nyilatkozik meg a *Forradalom* című költeményben, tanúságot téve a költő elemi irtózásáról minden erőszakos átalakulással szemben:

*Csak forrj, csak rengj bús márciusi föld,
Akit zsarnoknak vélsz, csak fojtsad, öld,
Csak rázd, embersors, bús bilincseid,
Hogy van megváltás, üdv, csak hidd, csak hidd!*

*Hogy láncot törve kovácsolsz új láncot:
Ne tudd és legyen hős ez akarásod,
Lesz minden újra egyforma, kiholt,
De Te ne tudd, hogy minden hiába volt.*

A Végvári-verseknek valójában ezek a még korábbi költemények a lelki előzményei, ezért joggal mondhatjuk, hogy az a harminchat vers, amely az első, és az a harmincnolc, amely a második füzetben megjelent (összesen hetvennégy Végvári-verssel számolhatunk)

semmiképpen sem volt Reményik Sándor költészetének váratlan fejleménye, és a Végvári-versek egy a már a háború utolsó esztendejében feltűnő költői vonulatot folytattak tovább. Kosztolányi, igaz, azt nem tudta, hogy is tudhatta, hogy Végvári azonos Reményikkel (talán el sem jutott hozzá a költő pályakezdő kötete), azt azonban jól látta, hogy az igénytelen külsőben kiadott verseknek akkor, a trianoni időkben különleges sors és küldetés jutott. „Népszerűsége – jelentette ki imént idézett írásában – művészi szempontból is érthető. Mozgalmas és mozgó képzelete van, egészséges megjelenítő-képessége és ízlése, mely megóvja attól, hogy mint költő visszaéljen a helyzetével, arra törekszik, hogy – szerényen és nemesen – csak a maga érzéseivel hasson. Nem kimondott program-versek. De éppen ezért, a művészi jóhiszeműségük folytán válnak alkalmassá, hogy sok millió ember érzését tolmácsolják a hangverseny-dobogón is. Végvári mint művész nem dolgozik meglepő eszközökkel, egyaránt fölhasználja a régi-klasszikusokat és az új-moderneket is, a stílje még sincs eredetiség nélkül. Szereti a regényes fokozást, mely azonban – erre vigyáz – sohase siklik egészen a szónoklatba.”

Reményik Sándor Végvári-versei valóban, ahogy Kosztolányi mondotta volt, nem voltak „kimondott programversek” mindazonáltal egy eléggé átgondolt költői program nyilvánult meg bennük, midőn számot kívántak vetni az erdélyi román megszállás tapasztalataival és következményeivel, illetve az erdélyi magyarság történelmi és lelki helyzetének alakulásával. Ebben a tekintetben a szenvedélyes tiltakozás és a megbékélést kereső rezignáció között kialakuló érzelmi térben adtak számot a költő egyéni és közösségi gyötrelmeiről és lelki küzdelmeiről. A verssorozat első darabja: az *Erdély magyarjaihoz* 1918 októberében midőn az országrész sorsa már nagyjából megpecsételtetett, szólítja fel helytállásra, önvédelemre és összefogásra a kiszolgáltatott erdélyi magyar közösséget:

*Hadd jöjjön hát, aminek jönni kell,
Idők lavináját ernyedtek karok
Ha többé fel nem tartják!
De mi simuljunk össze, magyarok!
Kiáltó szó ha nem lehattunk már:
Egy titkos társaság legyünk!
Kivándorolni, elbujdosni? Nem!
Mi innen nem megyünk!*

Érdeemes felfigyelni arra, hogy ebben a versben fordul elő először az a retorikai képzet, tudniillik a „kiáltó szó” képzete, amely két esztendő múltán Kós Károly történelmi jelentőségű kiáltványának címe és központi fogalma lett (és amely kifejezés a Ceausescu-féle diktatúra utolsó évében egy kolozsvári szamizdat-folyóirat néhány számának címeként visszatért!). Hasonlóképpen jelenik meg a költemény zárószakaszában egy másik jellegzetesen erdélyi magyar képzet, a Kemény Zsigmondra utaló „zord idő” képzete, amely azután az 1919-ben útjára induló marosvásárhelyi irodalmi folyóiratnak is címe lesz (ezzel természetesen nem állítom azt, hogy a vásárhelyi kezdeményezésnek köze volna Reményik költeményéhez: a „zord idő” klasszikus képzetét az erdélyi magyarság tragikus történelmi önismeretének toposzaként lehet számon tartanunk). Lássuk tehát a szóbanforgó költemény zárószakaszát:

Virrasztottunk mi tetszhalottat már,
Álltunk sok vihart, nekünk ez sem új,
Ha kiszaggattak: új gyökeret vertünk.
Mi tudjuk, mit jelent: balszél ha fúj.
Nem tagadom: jöhet még zord idő,
Sok mindent nem lehet majd merni,
Talán szavunk se lesz, jajunk se lesz,
Csak a szívünk fog verni.

De magyarul fog verni!

Ez a korai, tehát még Kolozsvár román megszállása előtt írott költemény, tulajdonképpen előre jelzi a Végvári-versek későbbi tematikáját és hangoltságát, sőt poétikai-retorikai karakterét. Miről is tesznek vallomást ezek a költemények? Először is a megrendülésről és a tiltakozásról, amelyet az idegen katonaság megérkezése, a messziről érkező új közigazgatás berendezkedése, az erdélyi magyarság ellen bevezetett erőszakos intézkedések mind brutálisabbá válása okozott. Az *Átok* című, ugyancsak 1918 októberében írott vers valóban átkot mond azokra, akik a mindig is jogos magyar tulajdonként számon tartott országrészt birtokukba veszik, a *Mindent felírunk* című költemény 1919 januárjából az elszenvedett sérelmek majdani megtorlásáról beszél: „Mindent felírunk: a gúnyszót, a szitkot, / És hordozzuk, mint fájó, büszke titkot. / Mindent felírunk: az elorzott kincset, / A szöget, tövist, a börtönt, bilincset. / Mindent felírunk: sebet, lelkit, testit, / A szegény bélyegét, mely rajt vereslik. / Mindent felírtunk: a keservek kelyhét / És lobogóink tiprott, tépett selymét.”

A sérelmek regisztrálása mellett a Végvári-versek bizonyára legerősebb szólama otthonmaradásra: a szülőföld és a nemzeti közösség iránt vállalt hűségre biztatja az erdélyi magyarokat. Szükség is volt erre a biztatásra, hiszen a háborús összeomlást követően igen sok erdélyi (és felvidéki és délvidéki) magyar választotta a kivándorlást, a menekülést a bizonytalan végzet elől. A statisztikai felmérések tanúsága szerint 1918 és 1924 között közel kétszázezer erdélyi magyar telepedett át Magyarországra, közülük sok ezernek évekig a pályaudvarok félreeső vágányaira tolt marhavagonokban kellett ideiglenes otthont keresnie. Ezeknek a végzet elől az otthontalanságba menekülő tíz- és százezreknek a közösségi drámáját örökítették meg a *Vándorló város* és *A költözők* (mindkettő 1919 januárjából), illetve a legnagyobb érzelmi és költői erővel Reményik Sándor közéleti lírájának maradandó antológia-darabjaként, az 1918. december 29-én (tehát néhány nappal Kolozsvár román katonai megszállása után) keltezett *Eredj, ha tudsz!* című költemény. Ez a nagyhatású (az erdélyi magyarság eszmevilágát, gondolkodását erősen befolyásoló) vers mintegy morális imperatívusként szólaltatja meg a szülőföld iránti hűség parancsát:

Eredj, ha tudsz...
Eredj, ha gondolod,
Ha valahol, bárhol a nagy világon
Könnyebb lesz majd a sorsot hordanod,
Eredj...
Szállj mint a fecske, délnek,

*Vagy északnak, mint a vihardadár,
Magasából a mérhetetlen égnek
Kémleld a pontot,
Hol fészekrakó vágyaid kibontod.
Eredj, ha tudsz.*

A retorikailag igen alaposan felépített, az érzelmek fokozásának retorikáját alkalmazó költemény mintegy végső érvként a költő személyes vallomását fogalmazza meg, és ez a vallomás nem csak az igen erős erdélyi identitást fejezi ki, a választott feladatot és szerepet is megjelöli:

*Itthon maradok én!
Károgya és sötéten,
Mint téli varjú száraz jegenyén.
Még nem tudom:
Jut-e nekem egy nyugalmas sarok,
De itthon maradok.*

*Leszek őrlő szű az idegen fában,
Leszek az alj a felhajtott kupában,
Az idegen vérben leszek a méreg,
Miazma, láz, lappangó rút féreg,
De itthon maradok!*

A Végvári-versek retorikája, miként ez az imént idézett költeményből is kitetszik, általában valamilyen eseményhez kötődik: *Az eredj, ha tudsz!* az erdélyi magyarok menekülésének élményéhez, *A megtagadott eskü* (1919 januárjából) ahhoz, hogy a kolozsvári magyar tisztviselők megtagadták azt, hogy még a békeszerződés végleges rendelkezései előtt hivatali esküt tegyenek a román állam (tehát nemzetközi jogi értelemben egy megszálló, vagyis idegen hatalom) törvényeire, és ezt az eskümegtagadást elbocsátások és más retorziók követték, a *Szól a censor* című (1919 decemberi) költemény a katonai cenzúra kíméletlen működése ellen tiltakozik, az *Egy tollvonás*, *A csonka test*, *a Búzavirág a magyar határról*, a *Gyűrűt készítettetek*, valamint *A Nagyszalonta és Geszt között* című versek, azaz a Végvári-versek záródarabjai (1920 júniusából) pedig a június 4-én aláírt trianoni diktátum ellen tiltakoznak, előre jelezve ennek tragikus következményeit. Vannak a versek között személyekhez szóló vagy őrök megemlékező költemények is, így az 1918 november 1-én keletkezett *Magányos cipruság (Tisza István ravatalára)* című gyászdal a világháborús miniszterelnök ellen elkövetett halálos kimenetelű merénylet után született, az 1919. október 31-én keltezett *Évfordulóra* című ennek a politikai gyilkosságnak az évfordulójára készült, a *Segítetek* című (1919. november 13-áról) pedig a budapesti bevonulás előtt álló Horthy Miklós fővezér előtt tolmácsolja az erdélyi magyarok bizalmát és várakozását.

Hogy a Végvári-versek milyen megrendítő közösségi traumákról emlékeznek meg, azt hitelesen példázza az *1919 január 24* című költemény. Miként a korabeli tanú: ezt Tóth Sándor kolozsvári újságíró megörökítette, ezen a napon látogatást tett Kolozsváron a francia hadsereg egyik tábornoka, akinek a New York szállóban berendezett szállása előtt

(tehát a város főterén) nagyobb magyar tüntető tömeg gyűlt össze, hogy tiltakozzék Kolozsvár román katonai megszállása ellen. „A gyűlés – emlékezik meg minderről az újságíró – lelkes hangulatban, de teljes rendben folyt le s ezután a tömeg négyes sorokban a Bartha Miklós utcán indult a Mátyás király térre, hogy felvonuljon a francia tábornagy New York-szállodabeli lakása elé. A tömeg első soraiban haladt Z. Marcinkiewicz Zoltán hadapród-őrmester, ismert kolozsvári sportember, Beke Gyula rendőrtiszt, Stenczel volt brassói plébános stb. A kereskedelmi iskola előtt az öreg iskolaszolga egy magyar zászlót nyújtott a tömeg felé, amit L. Marcinkiewicz Zoltán vett a kezébe. Most már a zászlóval haladtak előre. Mikor az Osztrák–Magyar Bank palotája elé értek, az egyik <hős> román gárdista hadnagy vezetésével egy század gárdista rontott rájuk. Az utcákon gépfegyvereket helyeztek el s ugyanakkor egy másik század a Malom-utcánál tört előre, hogy bekerítse a felvonulókat. Aki tudott, menekült, de sokat elfogtak és magukkal hurcoltak. Marcinkiewicz a zászlót letépte a rúdról és a kabátja alá fejtette. Néhány perc múlva azonban őt is lefogták társaival együtt és állandó ütlegetés között vitték be a katonai parancsnokságra. Stenczel plébánosról az utcán tépték le a reverendát. Innen átszállították az elfogottakat a katonai hadbíróház Farkas u. 8. számú helyiségébe, de a véresre vert Marcinkiewiczet csak a hátukon tudták felcipelni. A hadbíróháznál levetkeztették valamennyit, Marcinkiewicz-nél megtalálták a lobogót és erre a megvadult oláh gárdisták a regáti csendőrökkel együtt nekiestek. Puskatussal, kardlappal, bikacsökkel ütötték őket, munkájuk végeztével pedig vérbefagyva otthagyták a szerencsétleneket az ilyen események színterévé alakított főúri ház egyik szobájában.”⁶

A tiltakozó megmozduláson a tudósító szerint több ezer ember vett részt (a város lakosságának túlnyomó többsége ekkor még magyar nemzetiségű volt!), a karhatalmi erőszaknak hét-nyolc polgári áldozata volt, sokakat ítélték fegyházbüntetésre, a tüntetést vezető és a magyar zászlót kibontó Marcinkiewicz Zoltán tíz esztendei börtönt kapott (később, családja óriási összegek lefizetése által elérte a perújrafelvételt, és ekkor a hadbíróház felmentette). Éjszaka puska lövések verték fel a város csendjét és sorra hurcolták el lakásaikból az embereket, közöttük asszonyokat. Minderről Végvári költeménye is megemlékezik:

*Egy zászlót vittek fegyvertelenül,
Komolyan, búsan –
És énekeltek rendületlenül.
És jött a sortűz, jött a puskatús,
Villant a szurony éle
És hullt a vér, a drága honfi vér
Az utca holt kövére.
A zászlót megragadták vad kezek.
Azután csend lőn, temetői csend,
Csak az órán a homokszem pereg.*

*Ha vihar volnék... de nem vagyok vihar,
Csak könnyem csordul
A néma csendben és fogam csikordul.
A zászlót összetépték vad kezek –*

*Azóta csend van, temetői csend,
Csak az órán a homokszem pereg.*

A Végvári-versek háttérében a megszállástól és az impériumváltozástól szenvedő erdélyi magyarok köznapi tapasztalatai rejlenek, ezek a versek mégsem valamiféle költői krónika darabjai, hanem mindig tiltakozások, közvetlen felszólítások, amelyeknek címetje az erdélyi vagy az anyaországi magyar. Reményik Sándor költészete ebben a közel két esztendőben mindenekelőtt retorikai jellegű, ahogy Kántor Lajos mondja: „belesimulnak a publicisztikai hangvételbe”⁷, azaz a versek hangoltságát, megszerkesztését is retorikai igény szabja meg. Nem a szövegek poétikai, hanem elsősorban retorikai felépítésében rejlik az a közvetlen hatás, amelynek elérése a költő szellemi stratégiáját meghatározza. Ennek a retorikai felépítettségnek az eszköztárát képezi a költészet motívumanyaga, például az erdélyi magyar olvasó előtt jól ismert bibliai hivatkozások és utalások, mint amilyen az ószövetségi zsidó történet és a korabeli magyar történelem tragikus tapasztalatainak egybekapcsolás az *És ha kell...* című versben, ezt az eljárást már a 16. század protestáns költészete, így Farkas András *A zsidó és magyar nemzetről* című panaszos költeménye és más hasonló költemények is használták. Az ószövetségi szenvedéstörténetek hangját idézi fel a *Jób könyve* című költemény is, a *Némely pesti poétának* című vers a fiait sirató Ráchel fájdalomát idézi fel, akárcsak Arany János a szabadságharc veresége után a *Ráchel* és a *Ráchel siralma* soraiban. Emellett a Horthy Miklóshoz forduló *Segítsetek!* című költemény is Arany János költészetére, nevezetesen *A walesi bárdokra* utal.

Talán a bibliai utalások – és természetesen a költő máskülönben is jólismert vallásos, keresztény világképe is – előrevetítik azt, hogy a Végvári-versekben nem pusztán a tiltakozás, a felháborodás, a harag és a keserűség szólama nyilatkozik meg, hanem a megnyugvást kereső bölcsessége is. A kisebbségi sors fájdalomait és sérelmeit drámai módon átélő és megszólaltató költő végül is a megbékélés és megbékéltetés szólamával kívánta enyhíteni a közös sebeket. Ez a szólam jelenik meg a *Jó volna már* című, 1919 márciusában keltezett versben: „Jó volna már örök dolgokra nézni / És feledni a földi kint s a bajt”. Ez a vers végül mégis elutasítja a megbékéltető rezignációt, és vállalja az igazából nem kívánt küzdelmeket: „Állok, őrszem a harangtoronyban / És a harangokat félreverem”. A *Mindhalálig* és az *Új szövetség* című költemények arról tanúskodnak, hogy a történelmi végzettel viaskodó költő abban az odaadásban és szeretetben keres vigaszt, amelyet kiszolgáltatott népe iránt érez, ahogy ez utóbbit (1920 januárjából) olvasom: „Fájdalmam szörnyű kiáltó szavát / Az éjnek adom át, a hangtalannak; / Ország nincs már...! / De magyarok még vannak”. A legfőbb vigaszt – és a megbékélés végső lehetőségét – azonban istenhitében találja meg a költő, ahogy *Keserű kérdés ahhoz, akitől nincs hova föllebbezni* című költeményében írja:

*Úristen, aki nemzetekkel játszol,
Életre hívod őket s temeted,
Míg léssen egykor egy Akol, egy Pásztor,
Világok sorsát tartó tenyered
Nem hullathatja el most a magyart!!*

Igen, Reményik Sándor a maga személyes és közösségi megpróbáltatásai közepette a vallásos hit és meggyőződés magaslátán kereste a megbékélést és a megbékéltetést, ahogy

más erdélyi írók, így Makkai Sándor, Tavaszy Sándor, Szombati Szabó István, később Dsida Jenő is az isteni igazságtevéstől várták a körülöttük élő közösség vérző sebeinek orvoslását. Több mint egy évtizeddel a Végvári-versek nyilvánosságra kerülése után a költő még egyszer visszatekintett az összeomlás keserves éveire, ekkor született – levélbeli kérdés nyomán – a közismert „*Mért hallgatott el Végvári?*” című költeménye, ebben olvashatjuk a teljes magyarázatot:

*Nem a mi dolgunk igazságot tenni,
A mi dolgunk csak: igazabbá lenni.*

*Elhallgatott, – mert vad tusák közül
Immáron Istenéhez menekül.*

*Vele köt este-reggel új kötést.
És rábizza az igazságtevést.*

Csakugyan, Reményik Sándor nem a budapesti vagy bukaresti kormányra, nem a Nemzetek Szövetségére és persze nem a fegyverekre bízta az igazságtevést, hanem egy magasabb instanciára (amely azonban, miként ezt tapasztaljuk, folyamatosan késlekedik!). Az azonban nem mondható el, hogy a közéleti cselekvést vállaló harcosabb hangtól is tartózkodott volna a továbbiak során, legalábbis sokat idézett, sokat szavalt költeményeinek egész sorában – *Petőfihez, Erdélyi március, Templom és iskola, Ahogy lehet és Petrovics ítéle* című verseire gondolok – ugyanazzal az elkötelezettséggel és határozottsággal védelmezte az erdélyi magyarság jogait és érdekeit, kultúráját és anyanyelvét, akárcsak azokban a tiltakozó szövegekben és harci kiadványokban, amelyeket Végvári-versek címen ismerünk.

JEGYZETEK

- ¹ Voinovich Géza: Végvári Reményik Sándor emlékezete. Páztortűz 1941. 802–804.
- ² Lásd erről: Ablonczy Balázs: „Barátunk ellensége”. Franciaország és a magyar–román viszony 1920–1940. In: Etnopolitika. A közösségi, magán- és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában. Bp. 2003. Teleki László Alapítvány.
- ³ Jancsó Elemér: Reményik Sándor élete és költészete. Kolozsvár, 1942. Lyceum nyomda, 12–13.
- ⁴ Nyugat 1920. 322–323.
- ⁵ Vasárnapi Újság 1918. 32. sz. 474.
- ⁶ Tóth Sándor: Erdély 22 éves rabsága. Budapest, 1941. Magyar Génius Kiadó, 62–65.
- ⁷ Kántor Lajos: Történelmi vakság ellen. (Reményik Sándor lírája, közeletről). Bevezetés Reményik Sándor Az építész fia c. válogatott kötetéhez. Bukarest, 1983. Kriterion Kiadó, 30.